

Александър Ангелов

За жанра изобщо и за петте
убийства конкретно

Криминалната книга и у нас доби всички права. Редица чужди и наши автори се радват на „опашково разграбване“ на своите книги най-вече... когато тези книги са фантастични и криминални.

Криминалните романи понякога са нещо като кръстословиците, семките, фъстъците и другите явления, които се превръщат в механична страст. А това, знайно е, води до всеядие, изгражда и възпитава безкритичност. Следователно трябва да внимаваме в подбора, в това, което наричаме „криминално“, тъй като твърде близко е понятието „банално“.

Този жанр, чийто гъдел лесно предизвиква определена „литературна наркомания“, е и един от най-поддаващите се на схематизиране. Както при кубчето на унгареца Рубик невероятното количество комбинации се оказва все пак изчисливо и мнозина му намират майсторлъка в няколко варианта. Край авторите на основното тризвучие в жанра – Е. А. По, А. Конан Дойл и... разбира се, Агата Кристи, се строят хиляди, повече или по-малко способни писатели, които изграждат вариации и потпури около убийството и неговото разследване и разкриване. Чувствителното ухо на опитния литератор обаче веднага ще различи дали има нещо от „голямата терца“ и в ерудираното му съзнание почти автоматично съответното произведение ще застане на съответното място. Разбира се, този, който иска непременно да прави теория на жанра, ще взронтее срещу лековатия ни предговор и дори ще докаже, че и „Престъпление и наказание“ на Достоевски е криминален роман. Това не е ново, както не е ново и съждението, че този гениален роман на гениалния руски писател е такъв, какъвто е, именно защото е надхвърлил жанра. И по-неже се отнасяме с уважение към жанра, нека мислим за него в неговите рамки, още повече, че с нетърпение чакаме да започнем поне с първото убийство.

Но преди това нека довършим кратките си бележки за жанра. Неговите особености го правят лесна и любима плячка за пародията. Особено когато се срещат твърде сериозни писатели, които сипят щампа след щампа и много уверено и много скучно ни водят с откривателско самочувствие по пътища, по които отдавна сме минали и които отдавна познаваме.

Любителите на жанра ще се съгласят, вярвам, че типологията на детективите не може да се изрази чрез безкраен линеен ред. Във филмовата и театралната интерпретация на детективи и инспектори с всяка изминала година актьорът е поставен пред страшните трудности да се измъкне от готовите схеми и шаблони, които му се лепят като пиявици. Да си припомним, че човекът, който гони престъпника (а твърде малко

време му остава за личните, в случай че е задомен – домашните му дела!), обикновено е настинал, час по час киха или го наболява апандиситът – изобщо го мъчи някаква характерност зад иначе неотразимия му, съоръжен с лула (цигара, дъвка и пр.) вид.

Полският писател Йежи Шеверски не е нито първият, нито последният криминален писател, който върви по ръба на самото „криминале“ като такова и на... пародийния му образ. Прави го, трябва да му се признае, изящно, тънко, с вкус. Четивен, лек и непосредствен, той увлича читателя и от двете страни на „барикадата“. И лишението от чувство за хумор любители на страхогии, защото има и такива, и скептичните мъдrecи, сити от конфекцията дори когато е създадена от майстори. Тази особеност придава основния чар на предлаганата книга. В нея всяко убийство е литературен отговор на определена стилистика, без да се губи истинската „прелест“ на действителното криминално престъпление.

Не винаги двойствеността е качество, но в подобни случаи е белег на многозначност и определя съвсем категорично богатството на творбата. Тя е признакът ма обединение на петте убийства. Главното е, че пародията е насочена към основните образци на жанра съответно във всяка визирана национална литература. Тук е атмосферата на Агата Кристи, на Жорж Сименон, на Реймънд Чандлър, Пер Вальо и Май Шевал. Тук е и самият Йежи Шеверски, чието невидимо, но осезаемо присъствие в стилизираните новели избухва в петата („убийството по полски“) в неудържим фойерверк от фантазия, хумор и тънко познаване на жанра „откъм кухнята“. В тази новела Шеверски разкрива зад разиграващата се на преден план криминална история не само най-често срещаните в полските криминални романи досадни шаблони, не само професионалните „хватки“ на майсторите, но и онези похвати, които сам е използвал в останалите новели.

Някои читатели не обичат пародиста. Считат, че той паразитира върху образци, създадени от други, опошлява и сваля на по-нисък ред оригинални творби. Разбира се, има и такива, чиито пародии плачат за собствените си карикатури. Но когато сам си служител на жанра – какъвто е случаят с Шеверски (автор на десетина криминални романи), – способността да стилизираш, да се вмъкваш под кожата на чуждия автор не може да не бъде оценена. Тя е белег на допълнителен артистизъм и определена критическа способност. Налице е съчетание между писателското умение да се строят конструкции в рамките на канона на криминалния жанр и силно развит усет за анализ на литературната форма от дистанция, което не е привично за всеки писател.

Изразил тези възможности, Шеверски води твърде интересна игра. Неговите загадки действително вървят по две линии. Но едновременно с това той никъде не се превъплъщава изцяло, запазва себе си, не коментира открито образа, който визира. Така привидно я госпожица Барлов, и Барлие, и Барлоу, и Барлсон, и Барлич са си само негови герои. Обаче ако вникнете дори само в имената и дадете воля на асоциативните си възможности (Барлоу-Марлоу например), ако се взрете в типажа на детективите, ако не пропуснете умело вмъкнатите характерни за отделните автори ситуации и реакции, ако не позволите на интригуващото действие да ви наложи бързо темпо на четене и обърнете внимание на „постоянните епитети“ и повтарящите се елементи в новелите (черната лекарска чанта, сините дрехи – рокля, пеньоарче, хавлия, обръщението „синко“, имената на героите – Пиер, Питър, Пьотр, Пер, Петриша и пр.), непременно ще разкриете усмивката на автора. Тя сякаш иска да ни каже, че той не само отлично знае тайните на жанра, за да изгражда своите произведения, но е разкрил и шперца, с който пристъпват към него прочутите му колеги. Способността да стилизираш (а не да паратизираш) оневинява в случая понятието пародия и му възвръща онзи съществуващ теоретично семантичен товар, който в ежедневието ни език често олеква.

Така че тук става дума не за фейлетонна пародия, достойна най-много за хумористичната страница на вестника, а за такова „преобръщане на ръкавицата“, което покрай детективската история носи допълнителни литературни и общокултурни ценности. Приятно четене.

КРАЙ

© 1982 Александър Ангелов

Сканиране, разпознаване и редакция: Борис Борисов, 2009

Издание

Йежи Шеверски. Пет пъти убийство
Полска. Първо издание
Народна култура, София, 1982

Рецензент Огнян Сапарев
Редактор Методи Методиев
Художник Светлана Йосифова
Художник-редактор Ясен Васев
Технически редактор Божидар Петров
Коректор Лиляна Малякова

Jerzy Siewierski. Pięć razy morderstwo
Warszawa, Iskry, 1976

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/10411>]